

Portugisisk marxist-leninist om Moskva-processerna

Följande artikel är ett utdrag ur en längre artikel om Stalin av den portugisiska ”marxist-leninisten” Francisco Martins Rodrigues.¹ I början av 60-talet var Francisco Martins ledande medlem i portugisiska kommunistpartiet, som han bröt med 1964 för att grunda den första maoistiska organisationen i Portugal. Sedan 1985 är han redaktör för den portugisiska ”kommunistiska tidskriften” *Política Operária*.

I artikeln försöker författaren att utifrån en ”marxist-leninistisk” utgångspunkt kritiskt analysera Moskvarättegångarna. Vi publicerar den *inte* därför att vi anser att analysen är korrekt i alla sina detaljer, men den andas betydligt mer förståelse av problematiken än den som är bruklig från ”marxist-leninistiskt” håll. Förhoppningsvis manar den till eftertanke.

Red.

”Bolsjevikernas gamla garde”

Att föreställa sig oppositionens block som ”bolsjevikernas gamla garde”, lojalt mot leninismen och av den anledningen offer för Stalin, må passa trotskisterna men är grundlöst.

Det ”gamla gardet” (till vilket även Stalin hörde) skingrades under NEP-årens lopp i höger-, vänster- och centertendenser. Många som hörde till det vacklade och övergick från den ena ståndpunkten till den andra under trycket från motsatta klasskrafter. Trotskijs försök att samla alla motståndare till Stalin och Bucharin i ett enat block 1926 misslyckades, framför allt därför att det på Trotskijs gamla manér sökte smälta samman hela spektrat av motstridiga åsikter som bolsjevikerna blivit uppsplittrade i.

Hur som haver, Stalins brytning med Bucharin – när det stod klart att eftergiftspolitikens åt den ”förbundna” borgarklassen såväl inrikes- som utrikespolitiskt (Kina, det brittiska Labourpartiet) var förödande till sina resultat – framtvungade en omgruppering i den interna partikampen.

När Stalin slog in på ”socialiseringens väg i forcerat tempo”, vann han stöd hos flertalet på partiets vänsterkant, där man till slut fick se sitt program omsatt i handling och därmed faran undanröjd för den ”thermidorianska” kapitulation som Trotskij varnat för.²

Bucharin och de som försvarade NEP, gled nu oförblommerat åt höger när de inte längre hade Stalins korrigerande uppbackning. Och Trotskij, som fann sig tvungen att i exil fira insikterna hos den regim som förvisat honom, fann sig utan någon politisk bas.

Den realitet som anti-stalinisterna fromt försöker dölja, är att efter 1930 kunde oppositionernas omgruppering ske endast på en högerplattform eftersom ingen hade något revolutionärt alternativ till femårsplanen, kollektiviseringen och Kominterns nya linje.

---

¹ Artikeln publicerades ursprungligen i tidskriften *Política Operária* nr. 7, nov.-dec. 1986 och gavs senare även ut som broschyr i engelsk översättning under titeln *On Soviet Union and Stalin*. Den svenska översättningen av artikeln är hämtad från den något märkliga webbplatsen *Röd Gryning* (www.arg.nu), som står för en slags ”kritisk” stalinism. Artikeln har översatts från den engelsk utgåvan. De flesta noterna är från Röd gryning, men några av dem har bearbetats något.

² Hänsyftning på månaden thermidor i den franska revolutionskalendern, då Robespierres styre störtades 1794 av högerkrafter inom revolutionen. Denna kupp öppnade dörren för en alltmer konservativ utveckling som i sin tur kom att bana vägen för Napoleons kejsardöme.

Fragment till en vänsterkritik av den stalinistiska vägen hade formulerats av Trotskij och andra (kritik av byråkratins tillväxt, av undertryckandet av debatt i partiet, av historieförfalskningen). Det fanns t.o.m. sådana oppositionsmän som Rakovskij, som hade förningar om att den av Stalin ledda regimen skulle sluta i statskapitalism av ett nytt slag.

Men det stod inte klart för alla hur de första årens proletära diktatur hade mattats av, och vad som behövde göras för att blåsa liv i den på nytt. Det fanns inget proletärt-revolutionärt program att ställa emot Stalins tvivelaktiga radikalism och Bucharins uppenbara högerpolitik – och det säger allt om det dödläge revolutionen hamnat i.

Just för att bara dessa två vägar tycktes möjliga, miste det ”gamla gardet av bolsjeviker” sin sociala stödjobas och gick in i en politisk sönderfallsprocess. Trotskij, Zinovjev, Radek, Bucharin – tidigare höger- och vänstermän – slöt sig samman mot Stalin i en förenad högeropposition. Det faktum att de blivit utsatta för orättfärdig och grym repression, kan inte dölja detta.

Bucharins självkritik inför rätta, som inte kan sammanblandas med någon som helst be-känneelse man tvingat fram under tortyr, tecknar i bjärt ljus oppositionens politiska haveri:

”Vi började med en avvikelse, med missnöje över kollektivering och industrialisering. Vi skämtade om kolchoserna och vi försvarade mångfaldigandet av de välbärgade ägarna till egendomar. Vi betraktade de framväxande stora fabriker som monster som aldrig skulle bli mätta, som skulle sluka allt och beröva massorna konsumtionsvaror. Och efter det, kom vi att finna att vi själva, bokstavligen över en natt, hamnat på andra sidan barrikaden, på kulakernas sida, på kontrarevolutionärernas sida, bland kapitalismens vrakgods.

Vem bland oss skulle väl 1919 ha kommit på att beskylla bolsjevikerna för att ekonomin var i ett katastrofalt läge? Ingen. Det skulle setts som rent och skärt förräderi. Och ändå, redan min kritik 1928 om ’militär-feodal exploatering’ av bönderna anklagade proletariatet för att vara ansvarigt för att klasskampen uppmuntrades.

En sammanfattning av min programplattform för ekonomin vore: statskapitalism, försvar för rikebönderna, begränsning av jordbrukskooperativen, koncessioner åt utländsk kapitalism, ett uppgivande av monopolet på utrikeshandel; således kapitalismens återupprättande i landet.

På politikens område implicerade vårt program en glidning åt borgerligt-demokratiska friheter, åt koalition med mensjeviker, socialistrevolutionärerna och andra. Och vartefter som vi kom fram till det nödvändiga i ett block med dem och en ’palatsrevolution’, skulle det t.o.m. tendera till diktatur.”³

”Monster av perversitet”

Moskvaprocessernas historia kommer inte att skrivas slutgiltigt förrän den enorma mängden dokumentation ännu inte kommit fram. I alla fall verkar två fakta obestridliga idag. För det första fanns det bland oppositionsmännen en reell konspiration som syftade till att begränsa Stalins makt och störta honom. Att de försökte, är inget konstigt. Det nätverk som utgjordes av Trotskijs band till oppositionella kretsar, att dessa gjorde sig hörda inom partiet, inom

³ Cit. efter Pierre Broué, *The Moscow Trials*, Paris 1964, sid. 193.

Red. anm: Någon engelskspråkig version av Broués bok finns ej. Originalen är på franska (*Les procès de Moscou*) och boken finns översatt till spanska, norska och svenska (av marxistarkiv.se, se [Moskvaprocesserna](#)).

Från Bucharin-rättegången finns ett ”Förkortat stenografiskt referat” på svenska, vilket 1938 gavs ut av Arbetarkulturs förlag under titeln *På vakt mot fascismen. Rättegångsreferat från processen mot Högerens och trotskisternas block*. Det fullständiga protokollet finns bl a på engelska och franska. Citatet i texten finns inte med i ”På vakt...”. Dessutom är citatet inte heller komplett och delvis omstuvat jämfört med versionen hos Broué, även om i sak inget är ändrat (se avsnittet ”Bucharins kapitulation” i svenska översättningen på marxistarkivet för ett komplett protokollutdrag).

armén och inom polisen, Bucharins kontakt med mensjevnikerna i Paris – dessa saker var inte påhittade.⁴

För det andra har det ”spionage- och terroristcentrum” som beskrevs i domstolen och som de åtalade erkände, aldrig funnits. Zinovjev, Kamenjev, Bucharin, Rykov, Pjatakov m.fl. blev skjutna på falska anklagelser.

I själva verket avslöjades senare att dessa rättegångar – på sin tid accepterade som sanningsenliga för att de huvudåtalade erkände – var falska: det lades inte fram några dokument som kunde styrka anklagelserna, utan det fanns bara en härva av ömsesidiga vittnesmål och bekännelser; tortyr hade kommit till användning i stor skala; endast en mindre andel (de ”ångerfulla”) blev offentligt åtalade; många av målsägarvittnena framträdde inte inför domstolen; ingen av de påstådda spionerna och yrkesbrottslingarna försökte fly till Väst, vilket ju hade varit naturligt; vid krigsslutet hittade man inget i naziarkiven om finansiering av och direktiv till oppositionsmännen.

Sanningen är att om nu några riktiga naziagenter hade blivit upptäckta i Ukraina 1933 eller 1936, så finns det inget som ger anledning att tro att partimedlemmar i ledande ställning skulle ha haft något som helst med dessas aktivitet att göra. Likaså finns det starka indikationer på att Tuchtjevskij och andra generaler som sköts som spioner och senare rehabiliterades, kan ha blivit offer för dokument som förfalskats av nazisterna själva och som sedan sattes i händerna på Stalin via Tjeckoslovakien.

Terrorist- och spionageorganisationen var alltså ett scenario som riggats av åklagarsidan för att bestraffa ett annat ”förräderi”: motstånd mot Stalin. När åklagaren Vysjinskij brännmärkte de åtalade som ”monster av perversitet” och anklagade dem för sabotage- och spionagehandlingar av ganska otroliga slag (de hade blandat krossat glas i bröd, de hade fällt träd i syfte att förstöra jungfruliga skogar...), så var det ett sätt att objektifiera deras politiska svek till brott mot staten, brott som faller under allmänt åtal. Det stod honom inte fritt, med tanke på den ”socialistiska legaliteten”, att få Zinovjev och Kamenev skjutna bara för att de konspirerat för att ändra politikens inriktning och få bort Stalin från makten. För att göra det politiska brottet straffbart, måste det bindas vid något mer påtagligt, måste det ges en folklig översättning som kan övertyga massorna.

Därför arbetade åklagarsidan på att tvinga fram bekännelser och med hjälp av dessa förvirra de åtalade som förnekade brott, tills en trovärdig konstruktion tagit form. Enkla uttryck för åsikter som gick emot Stalins blev uppförstorade till ”direktiv som anstiftar till brott”, oppositionsmännens av nödtvång hemliga möten framställdes som möten i strukturerade organisationer, fall av nonchalans gjordes om till uppsåtliga brott, och intentioner till avsiktliga handlingar.

Fick Smirnov ett manifest av Trotskij? Varför inte säga att han tagit emot instruktioner om att lönnmörda Stalin och Vorosjilov! Hade några av oppositionsmännen haft kontakter med den tyske generalen von Seeke på 1920-talet på officiellt uppdrag av sovjetregeringen? Då står inget i vägen för antagandet att de kan ha blivit värvade till underrättelsetjänsten! En oppositionsman som gjort sig skyldig till grov ekonomisk misskötsel? Låt oss beteckna det som organiserat sabotage! Molotov råkade ut för en smärre bilolycka – och om chauffören gjort det med flit, på order från spioner? Så Bucharin intrigerade 1918 för att avsätta Lenin? Från det och till en ”komplott mot Lenins liv” är väl inte steget så värst långt!

---

⁴ Mensjevnikerna var ryska socialdemokrater. De motsatte sig revolutionen, och många bland dem ställde sig på den väpnade kontrarevolutionens – vitgardisternas – sida under det inbördeskrig som följde. Efteråt samarbetade mensjevnikerna med borgarklassen internationellt mot sovjetmakten.

På detta vis bättrade man obehagligt på de panikslagna oppositionsmännens illa uttryckta organisation in i detalj, tills den antog en effektiv terroristmaskins dimensioner, ledd utifrån av Trotskij och betalad med nazipengar.

Framför allt måste Trotskij en gång för alla utmålas som ”superspion”. Vid en första anblick torde det inte vara särskilt svårt att påvisa att denne ”bolsjevik-leninist”, som han tyckte om att kalla sig, bara gick vidare på sin bana som talangfull socialdemokrat, en expert på att koppla samman aktuella och nedgörande analyser med reformistiska lösningar och mestadels tvivelaktiga manövrer. Men en principiell kritik av Trotskij var inte längre möjlig för stalinisterna att bedriva, eftersom de i så fall skulle ha avslöjat sina egna motsägelser och tillfogat sig själva allvarlig skada: det var mer lämpligt att klassificera Trotskijs desperata initiativ som spionage.

När åklagarna försökte lägga fram övertygande bevis för brotten, insåg de inte att de därmed också gav en olustig bild av sin egen regim. Så Jagoda, f.d. polischef och fängslad som medbrottsling till ”terroristcentret”, erkände i domstolen att han tvingat läkare underställda honom att giftmörda flera personer (bland dem Maxim Gorkij) och att han placerat ut spioner på nyckelposter: som chef för NKVD kunde han nämligen använda dödshot för att tvinga folk att göra som han sade.⁵

Alltefter som vågen av angiveri växte sig större och större, blev den allt svårare att kontrollera. Det förekom att personer blev utsatta för falska angivelser för att någon ville hämnas för något eller kanske bara visa prov på sin egen vaksamhet och lojalitet mot regimen, och så ledde det till att de blev avrättade; efteråt blev så angivaren i sin tur avrättad för falsk tillvitelse mot oskyldiga; polismän blev å sin sida avrättade som delaktiga i brott och för att de visste för mycket. Under tiden trummade man ihop stora arbetarmöten där deltagarna måste anta ”enhälliga” uttalanden som applåderade repressionen. T.o.m. Jezjov själv måste till sist rensas ut för att få stopp på terrorkarusellen.⁶

Kampen för att upprätthålla regimen i jämvikt mellan motsatta tryck från proletariatet, bönderna och kadrerna ledde till rent godtycke. Det hela slutade med att denna ”socialismens” enorma regleringsapparat blev absorberad, steg för steg, av den dominerande sociala kraften: kadern, som använde sig av den till att fullt ut rekonstruera en ny typ av kapitalism.

Spionteorin

I ”trotskisterna och sinovjevmännen fann fascismen trogna drängar”, kommenteras det i SUKP(b):s historia om av den första av rättegångarna. ”Sovjetmakten straffar med fast hand detta människosläktets avskum och anställer en skoningslös räfst med dessa element, såsom de folkfiender och fosterlandsförrädare de är.”⁷

Oppositionsmännen var alltså inget annat än degenererade element som, av kärlek till makt och pengar, hade satt upp sig på imperialismens avlöningslistor – alltså ”avskum” i samhällets utkanter och inte företrädare för någon fientlig klasströmning. Långt borta var nu året 1930, då namn på partier och politiska plattformar måst hittas på för att sätta dit åtalade. Nu hade de inte längre ens rätt att räknas till kategorin politiska motståndare – de var samhällets avskum.

Vad för slags politisk opposition kunde det väl i själva verket finnas i ett samhälle som per definition består endast av ”vänskapliga” klasser? De konflikter som uppstod kunde inte ha

⁵ NKVD = Folkkommissariatet för inrikes angelägenheter. Det var beteckningen på säkerhetspolisen i Sovjet från 1934 till efter andra världskriget.

⁶ N.I. Jezjov efterträdde Jagoda 1936 som chef för NKVD och föll i slutet av 1938.

⁷ Sid. 328 i Proletärkulturs upplaga, 1972.

annat än externt upphov: de åtalade måste med nödvändighet vara spioner och mördare, främlingar i det sovjetiska samhället.

Stalin kunde således 1939, vid avslutningen på den makabra ”rensningen”, slå fast att nu återstod ”ingen att undertrycka” och att ”strafforganen och underrättelseväsendet” endast behövdes till att ”infånga och bestraffa spioner, mördare och skadegörare, som de utländska spionageorganen skickar till vårt land”. Statens repressiva funktioner hade med andra ord ”inte längre sin udd riktad inåt landet men utåt, mot dess yttre fiender.”⁸ När allt kom omkring, kunde man ju inte ens i ett så perfekt samhälle som Sovjetunionen undgå att degenererade element kommer in utifrån.

Denna teori tvingade fram skenrättegångar, men den var den enda som säkrade det politiska systemet dess tvångsmedel. Om socialismen löpte risk att fördärvas genom infiltration av spioner på högsta nivå, då var stärkande av statsapparaten, av centralmakten och av polisens befogenheter den avgörande frågan för socialismens konsolidering. Engels (och man skulle kunna anföra även Marx och Lenin) skulle alltså haft fel när han förutsåg en gradvis minskning av statens makt under socialismen.

Om spioner å andra sidan tog till politisk pseudo-kritik i syfte att skapa gynnsam grund för sina sabotagehandlingar – då gällde det att alla var uppmärksamma på kritiska röster, eftersom sådana kunde vara inspirerade av någon dold spion. För att vara på sin säkra sida och ”inte lämna flanken öppen för provokationer” var det bäst att tysta ned kritik av vad slag det vara månne, ange kritikerna, och blint sätta sin lit till partiet och Stalin. ”Kampen mot spionerna” gav på så vis en kraftfull impuls åt den integrala likriktningen av parti och stat.

Dessutom tjänade likvideringen oppositionsmännen ett annat syfte: den visade för England, Frankrike och USA att Sovjetunionen var villigt att föra gemensam kamp mot Hitlers expansionism. Det faktum att man i flertalet kretsar i Väst emottog rättegångarna välvilligt, visar att budskapet gick hem. Och det bidrog – efter den skarpa böj som utgjordes av München-kapitulationen och den tysk-sovjetiska pakten – till den antifascistiska alliansen under kriget.

Spionteorin var bara en bland många godtyckliga manipulationer av fakta för att passa Stalins ideologiska konstruktion. För att upprätthålla fiktionen om en ”arbetarnas och böndernas makt” och förneka kadrernas sociala klättring till att bli ett nytt statsborgerskap, var det nödvändigt att göra om marxismen-leninismen uppifrån och ned. Den stalinistiska teorin om statens bibehållande under kommunismen bildade kronan på verket i kampen mot spionerna.⁹

Mysteriet med bekännelserna

De viktigaste bland de åtalade erkände sina brott inför allmänheten, presskorrespondenter och utländska ambassadörer. Detta var åklagarsidans definitiva vapen. Om de nu vore oskyldiga, vad skulle då hindrat dem att säga det istället för att förse domstolen med långrandiga utläggningar om sina kriminella handlingar?

⁸ Ur verksamhetsberättelsen på 18:e partikongressen, i samlingsvolymen *Leninismens problem*, svenska, Moskva 1951, sid. 911-912.

⁹ Enligt marxismen-leninismen kan det inte finnas någon stat när det inte längre finns några klasser kvar i samhället, eftersom en stat, varje stat, är ett organ för klassherravälde. När man når kommunismen, kommer därför de sista resterna av arbetarklassens statsmakt att dö bort. Men 1939 påstod Stalin att kommunismen var möjlig att uppnå inom ramen för ett enda land, och att staten alltså skulle vara kvar även då ifall omgivningen förblev kapitalistisk. Det betyder att Stalin tänkte sig en ”klasslös” stat – en ”hela folkets stat” som hans efterträdare Chrusjtjov uttryckte det. Det är en omarxistisk teori, vars verkliga syfte är att slippa uttrycka sig i klassmässiga termer eftersom det var besvärande för nomenklaturens, den nya statsbyråkratiska borgarklassens, makt.

Det räcker inte att hänvisa till att det förekom tortyr (det användes inte på alla) eller löften om nåd, och inte heller att man hotade med repressalier mot deras anhöriga. I grund och botten är orsaken politisk.

Oppositionsmännen upptäckte 1936 att deras plan föll samman vid första slaget mot den. De hade räknat med ofrånkomlig bankrutt för ”revolutionens forcerade frammarsch” och hade förutspått ekonomisk ruin och socialt kaos. Men landet befann sig i snabb utveckling, och folket hade slutligen gjort sig kvitt misär och obildning. Oppositionsmännen hade pekat ut Stalin som ”revolutionens dödgrävare”, men han åtnjöt stor prestige och var genuint populär. De hade blivit trollebundna av Trotskijs skarpa kritik, men upptäckt hur han, genom att uppfinna en skugglik ”fjärde international”, blivit en samarbetsman till den internationella socialdemokratin. De hade ljugit dussintals gånger och proklamerat sin lojalitet till Stalin, men blivit avslöjade i sitt spel. De hade ertappats i samröre med deklasserade element och kommit mycket nära riktiga kontrarevolutionärer.

Och allt detta hade hänt just som hotet om ett förestående angrepp utifrån mot denna ”socialistiska” regim, mot vilken de kämpade, ökade dramatiskt. Antikominternpakten, det japanska anfallet på Kina, det fascistiska upproret i Spanien, förebådade världskrig och ett imperialistiskt överfall på Sovjetunionen. De kände sig degraderade till rollen som ”femte kolonn” åt Hitler.

Det var den sits de placerat sig själva i, objektivt sett, oavsett vilka deras intentioner var – detta fick de höra från sina förhållare, i veckor och månader i streck. Skulle de fortsätta förråda och förneka allt, eller skulle de göra en sista positiv sak för revolutionen genom att bekänna? Och om det var nödvändigt att visa ånger – vad skulle det väl då göra för skillnad om de även erkände sådant som de inte gjort? Som en av de åtalade i den första av rättegångarna sade: ”... när vi nu står här som mördare är vi alla lika goda.”¹⁰ Det väsentliga var den politiska skulden. Resten var detaljer.

De anklagades bekännelser och deras lovsånger till den sovjetiska socialismens framsteg och till sin ledare Stalin, var inte nödvändigtvis det ömkliga kryperiet hos fångar som brutits ned av tortyr och dödsångest. Åtminstone i många av fallen var det en ideologisk kapitulation av individer som kände sig överväldigade av hatet från sitt eget parti och föraktet från sitt eget folk, och som inte ville dö på fiendens sida. ”... när man öppet frågar sig själv: ’Om du måste dö, vad dör du då för?’, så öppnar sig plötsligt med överraskande tydlighet den absoluta, svarta tomheten framför en.”¹¹ Bucharins sista ord inför rätta var talande.

I historiens perspektiv vet vi idag att bekännelserna i Moskva gav uttryck åt den återvändsgränd som den ryska revolutionen och marxismen själv kommit in i. Ingen visste hur man skulle kritisera Stalins terrorvälde från vänster. T.o.m. hans motståndare upplevde att om man skulle fortsätta bekämpa honom, så skulle det bara gynna imperialismen.

Den regim som fötts ur Oktoberrevolutionen hade inte längre något gemensamt med proletariats diktatur. Men prestige hos dess ursprung och styrkan hos dess nationaliserade system projicerade den som ett hot för den imperialistiska bourgeoisin och en revolutionär fana för proletariats och de förtryckta folken. Detta skulle även fortsättningsvis, i två decennier till, ligga till grund för det folkliga stödet till Stalin.

¹⁰ E. Dreitser, cit. i Michael Sayers och Albert E. Kahn, *Den stora sammansvärjningen mot Sovjetunionen*, Arbetarkultur 1949, sid. 325.

Red anm. Sayers-Kahns bok är ett rent stalinistiskt beställningsverk, författat av två korruperade amerikanska skriftställare. Boken innehåller en lång rad lögnar och citatförvanskningar – för exempel på detta se artikelsamlingen ["Trotskismen, fronterna och vietnamrörelsen"](#) på marxistarkiv.se, särskilt ”Den stora sammansvärjningen” (sid 63ff) och ”Broschyrens ’orientering’” (sid 91ff).

¹¹ Cit. i *Den stora sammansvärjningen*, sid. 350.